

DR IVICA ĐORĐEVIĆ, DOCENT
Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

GLOBALIZACIJA I EKONOMSKA NERAZVIJENOST

Rezime: Paralelno sa ubrzanim naučno-tehnološkim razvojem, kao njegova suprotnost, danas se u svetu povećavaju razlike u razvijenosti među razvijenim i zemljama u razvoju, kao i između bogatih i siromašnih unutar granica mnogih zemalja. Naučna misao duguje da u godinama koje dolaze objasni uzročno-posledične veze između ekonomskih dobrobiti koje je donela globalizacija i porasta svetskog siromaštva.

Ključne reči: globalizacija, ideologija globalizma, ekonomska nerazvijenost, siromaštvo.

ASSISTANT PROFESSOR IVICA ĐORĐEVIĆ, PHD
Faculty of Security Studies, Belgrade University

GLOBALIZATION AND ECONOMIC UNDERDEVELOPMENT

Abstract: Parallel with accelerated scientific and technological progress, as its opposition, the gap between developed and less developed countries as well as between rich and poor people within the borders of many countries is growing. In the coming years, the scientific thought owes to explain the cause and effect links between economic gain obtained by globalization and the poverty growth in the world.

Key words: Globalization, the ideology of globalism, economic undredevelopment, poverty.

1. Uvod

Početak trećeg milenijuma nastupa u znaku dramatičnih društveno-ekonomskih promena koje iz osnova menjaju svet. Zajednički imenitelj većeg dela različitih stavova i teorijskih promišljanja o novim društveno-ekonomskim procesima je to da su u njihovoj osnovi razvoj nauke i, pre svega, informacione tehnologije. Širenjem informatičkih mreža i razvojem telekomunikacionih i transportnih sredstava, stvorena je globalna infrastrukturna mreža koja dovodi do sažimanja vremena i prostora. Novi doživljaj vremena i prostora dovodi do nastajanja novog odnosa prema planeti i ljudima. Stvaranje nacija bilo je povezano sa razvojem štamparskog sloga i tehnika koje su stvorile pretpostavke za masovno opismenjavanje ljudi i njihovo povezivanje po jeziku i pismu. Novo, globalno društvo nastaje na krilima elektronike (računara, satelita, telekomunikacija) koja omogućava stvaranje globalne zajednice putem Interneta i ostalih globalnih komunikacionih mreža.

Paralelno sa ubrzanim naučno-tehnološkim razvojem, kao njegova suprotnost, u svetu se povećavaju razlike u razvijenosti među razvijenim i zemljama u razvoju, kao i između bogatih i siromašnih unutar granica mnogih zemalja. Naučna misao duguje da u godinama koje dolaze objasni uzročno-posledične veze između ekonomskih dobrobiti koje se duguju globalizaciji i porasta svetskog siromaštva.

2. Politička ekonomija globalizacije

U pokušaju određenja pojma globalizacije, njena definicija se najčešće vezuje za privredne i finansijske procese koji se šire planetom; ostali aspekti globalnih procesa uglavnom su zapostavljeni. Postoji težnja da se proces globalizacije svede na statističke pokazatelje o ekonomskom rastu i blagostanju¹, na jednoj, i o povećanju jaza između siromašnih i bogatih², na drugoj strani. Treba naglasiti da je nesumnjiv statistički porast trgovine i finansijskih transakcija na planetarnom nivou; međutim, postoji njihova velika nesrazmera u odnosu na realni GDP.³ Takođe, činjenica je da taj rast nije doveo do značajnijeg smanjenja razlika između bogatog severa i siromašnog juga, jer 20% najsiromašnijih ima

¹ Svetski GDP po stanovniku porastao je u periodu 1950-1998. sa 2114 američkih dolara na 5709 dolara. H. van Den Berg, „Does Annual Real Gross Domestic Product per Capita Overstate or Understate the Growth of Individual Welfare over the Past Two Centuries?“, *The Independent Review*, vol. VII, no. 2, 2002, str. 190.

² Razlika u prihodima 20% najsiromašnijih i 20% najbogatijih svetske populacije je od 1960. do 1997. godine skočila sa 30:1 na 74:1. UNDP: *Human Development Report*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1999, str. 3.

³ Dnevni obim novčanih transakcija u 2005. godini procenjuje se da je bio između 2,4 i 3 triliona američkih dolara (http://www.tradingforexmarkets.com/intermarket_trading_forex_markets.asp), dok je, prema proceni Svetske banke, svetski GDP (PPP) za

još uvek preko 50 puta manje prihode od 20% najbogatijeg dela svetske populacije.⁴ Dešava se kontradiktoran proces da i na sve bogatijem severu raste broj siromašnih.⁵ Od prevelikog broja statističkih parametara teoretičari često nisu u stanju da uoče procese koji nisu lako merljivi egzaktnim statističkim instrumentima, a to su promene, pre svega, u socijalnoj i kulturnoj sferi.

Promene o kojima je ovde reč nisu na nivou globalnog lanca Mekdonald-sovih restorana i globalne dilerske mreže GMC (General Motors Company), već je reč o nečemu što može da se okarakteriše kao fundamentalna društvena promena i prelazak u novu epohu čiji smo mi savremenici. Globalna sredstva komunikacija nisu omogućila samo povećanje ekonomske efikasnosti, protok roba i transfer finansija, nego su doprinela stvaranju jedne globalne zajednice u kojoj ljudi svakog trenutka mogu da saznaju šta se dešava na drugom kraju planete, kakav je kulturni život u Londonu, Parizu ili Njujorku. „Globalni građani” mogu da prate situaciju nastalu sa rupama u ozonskom omotaču i da procenjuju efekte potencijalnih ekoloških katastrofa na čitavoj planeti. Zahvaljujući savremenim komunikacionim sredstvima, kontakti na daljinu nisu skupi. Čak imamo paradoks da je komunikacija između Beograda i Frankfurta preko interneta jeftinija nego odgovarajući troškovi za isto vremensko trajanje razgovora između Beograda i bilo kog mesta u Srbiji običnim telefonskim linijama. Pokretljivost ljudi i velike migracije, pogotovu visokoobrazovanih kadrova, stvaraju interpersonalne veze koje prerastaju u globalne mreže profesionalnih i ostalih društvenih grupa. Nije retkost da postoji prisniji odnos s nekim ko je hiljadama kilometara udaljen nego sa ljudima iz neposrednog okruženja. Opisana situacija dovela je do stvaranja mnogih komunikacionih zajednica čije mreže čine osnovu novog, globalnog društva u nastajanju. Nastajuća zajednica ima sve karakteristike koje su nekad bile dovoljne za određenje nacije, državnog i kulturnog prostora. Nove veze ne trpe ukalupljivanje u postojeće granice, njihov prostor je čitava planeta.

Najobjektivnije određenje globalizacije daje Ronald Robertson, kada kaže da globalizacija znači: „...proširivanje i produbljivanje socijalnih odnosa i institucija kroz prostor i vreme, i to kada na svakodnevne aktivnosti pojačano utiču događaji sa druge strane globusa, te kada delovanje i odluke lokalnih grupa ili zajednica imaju značajni globalni odjek”.⁶ Inače, u najvećem broju objektivnih

istu godinu 61 milijarda dolara; http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP_PPP.pdf

⁴ UNDP: *Human Development Report*, Oxford University Press, Oxford – New York, 2005, str. 36.

⁵ Na primer, u SAD je 19 saveznih država zabeležilo statistički značajan porast siromaštva u periodu između 2000. i 2004. godine, a ukupno 13% stanovništva u SAD živi u siromaštvu. M. Mather, „New Data Reveal Widespread Disparities in U.S. State Poverty Rates”, *A Population Bulletin on the American Community Survey*, 2005.

⁶ R. Robertson, „Globalization: Social theory and global culture”, A. Milardović, ur.: *Globalizacija*, Zbornik, Pan Liber, Osijek, 1999, str. 35.

naučnih radova, pod globalizacijom se podrazumevaju fundamentalne društvene, ekonomske i kulturne promene na globalnom nivou koje doprinose sažimanju sveta i jačaju svesti o planeti kao celini. Globalizacija predstavlja dugoročni proces koji prožima i oblikuje unutrašnju i spoljnu politiku svih zemalja; određuje uslove poslovanja privrednih i finansijskih aktera i preoblikuje svet svakog od nas pojedinačno. Međutim, neretko se globalizacija poistovećuje sa internacionalizacijom, liberalizacijom, univerzalizacijom, vesternizacijom i sličnim procesima koji su prethodili globalizaciji ili se odvijaju samo kao deo procesa globalizacije. Nesumnjivo je da svaki od pobrojanih procesa i, naravno, još mnogo drugih nepomenutih, podstiču i ubrzavaju (a neki i usporavaju) globalne procese. Međutim, nedopustivo je pojednostavljivanje i svođenje globalizacije samo na jednu od njenih komponenti. Za sve pobrojane procese osnovna karakteristika je da se odvijaju između država kao političkih i teritorijalnih jedinica, dok je globalizacija u svojoj sveobuhvatnosti odnos bez granica i udaljenosti. Zbog toga mora da se pravi distinkcija između: *globalne ekonomije* i *međunarodne ekonomije*, *globalne politike* i *međunarodne politike*, itd. Ova suprateritorialnost je bliska supranacionalizaciji, te tako dolazimo do toga da se globalizacija može definisati i kao proces povećane međuzavisnosti u bitnim aspektima ljudskih aktivnosti. Kako nije reč samo o svetskom nego i o regionalnom povezivanju, to je supranacionalizacija pogodan termin jer obuhvata ustanovljavanje više nadnacionalnih nivoa neophodnih za funkcionisanje savremene ljudske zajednice.⁷ Globalizacija na izvestan način daje više prostora i mogućnosti za realizaciju sopstvenih potencijala uz saradnju sa ostalim učesnicima u ovom procesu, ali nas istovremeno čini ranjivijim i osetljivijim na probleme koji mogu doći kao posledica nedostataka i slabosti kod ostalih učesnika.

Pristup nemačkog teoretičara Mihaela Cirna može da bude značajan doprinos sagledavanju kompleksnosti procesa globalizacije. Cirn globalizaciju smatra manje značajnim fenomenom od denacionalizacije. Ovaj stav Cirn argumentuje time što mnoge društvene interakcije nisu globalne, niti se može svuda govoriti o razvoju u pravcu globalnosti. Granica novostvorenog društvenog prostora je rub sveta OECD⁸, kome se može pridodati još 10 najvažnijih zemalja u razvoju. Svoju argumentaciju Cirn potkrepljuje podacima da se u zemljama OECD-a odvija 70% svetske trgovine, a sledećih 14% u graničnim zemalja u razvoju. Dakle, 84% trgovine obavlja se u zemljama u kojima živi 28% svetske populacije. Kada je reč o investicijama, onda je to čitavih 91% inostranih direkt-

⁷ R. J. Samuelson, „Deflation: The Global Economy’s Downside”, *The Washington Post*, 4. septembar 2002; <http://www.washingtonpost.com/wp%2Ddyn/articles/A34846%2D2002Sep3.html>

⁸ OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development*) – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj. Članice OECD-a trenutno su: Australija, Austrija, Belgija, Velika Britanija, Češka, Danska, Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Island, Irska, Italija, Japan, Južna Koreja, Kanada, Luksemburg, Mađarska, Meksiko, Nemačka, Novi Zeland, Norveška, Poljska, Portugalija, SAD, Turska, Španija, Švajcarska i Švedska.

nih investicija plasirano u pomenute zemlje. Međutim, Cirn na kraju priznaje da postoje i procesi koji po svojoj sveobuhvatnosti mogu da se nazovu globalnim. Posebno izdvaja promenu načina mišljenja i ekološke probleme.⁹

Globalizacija u svojoj osnovi sadrži činjenicu da ništa što se na ovome svetu desi nije samo lokalni događaj, već da su svi pronalasci, pobjede i katastrofe sastavni deo jednog – našeg sveta. Globalno društvo nije meganacionalno društvo koje apsorbuje i u sebi rastvara sva nacionalna društva, već je to svetski skup koji karakteriše raznolikost i, ne nužno, integracija. Ovo društvo se uspostavlja i održava kroz raznolike oblike komunikacija koje ga čine celinom. Širi se svest o povezanosti i međuzavisnosti sveta, raste osetljivost za probleme udaljenih zemalja, napuštaju se stari i prihvataju novi identiteti.

2. Ideologija globalizma

Jedna (neki bi rekli i jedina) dobra strana komunizma je što je terao kapitalizam na oprez i primoravao ga da vodi računa i o ljudima. S propašću ideološkog protivnika, oslobođen svih stega, kapitalizam regresira ka svojim najcrnijim fundamentalističkim osnovama. Globalizam kao ideološki koncept uređenja globalnih odnosa zasnovan na glorifikaciji slobodnih tržišnih mehanizama, sobom nosi nebrojene rizike. Zahvaljujući dominaciji neokonzervativnog liberalizma u međunarodnoj praksi, mnoge suštinski značajne odluke za sudbinu čovečanstva donose uprave transnacionalne korporacije (TNK) i međunarodne organizacije, kao što su: Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija i NATO. Njihovo delovanje je u demokratskom vakuumu u kome ne postoje jasna pravila ni sistem koji bi omogućavao učešće građana u procesu donošenja njihovih odluka.¹⁰ Nelogičnost novog sistema je i u tome što se insistira na otvaranju tržišta za robu i usluge razvijenih, a da se raznim neocarinskim preprekama sprečava izvoz proizvoda i usluga iz nerazvijenih u razvijene zemlje.

Gelner je 1992. godine napisao: „Komunizam nisu uništili društvo ili čestitost. Uništili su ga potrošačka manija i zapadni militarizam, eksplozija moralnosti i otvorenosti u Kremlju, kao i vešta zapadna propaganda zapadnih vrednosti.”¹¹ Članice bivšeg istočnoevropskog bloka su, zbog želje da po svaku cenu

⁹ Denacionalizacija je pomeranje granica zgusnutih socijalnih delatnosti preko granica nacionalnih društava. „Društvena denacionalizacija može se operacionalizovati kao relativno povećanje intenziteta i dometa prekograničnih procesa razmene i proizvodnje u predmetnim oblastima privrede, ekologije, nasilja, mobilnosti, kao i komunikacije i kulture”. M. Cirn, *Upravljanje sa one strane nacionalne države*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003, str. 48-56.

¹⁰ R. Darendorf, „Od proizvoljnosti do tiranije – samo korak”, Ž. Ivanović, ur.: *Ka carstvu dobra ili apokalipsi – Pro et contra*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003, str. 224.

¹¹ J. Steele, „Novi vazali”, Ž. Ivanović, ur., op. cit., str. 188.

pobegnu ispod moskovskog kišobrana, previdele da na drugoj strani takođe imaju imperiju čija se logika nimalo ne razlikuje.

Globalizam kao ideologija u prvi plan nameće stvaranje svetskog tržišta robe, usluga i finansija kao jedine vrednosti globalizacije. Time se potiskuju svi ostali, ne manje važni aspekti globalizacije. Ovakav pristup imaju ideolozi neoliberalizma koji redukuju višedimenzionalnost globalizacije samo na njen ekonomski aspekt. Na ovaj način teži se održanju postojećeg svetskog sistema koji favorizuje bogate, ne dajući šansu siromašnima da se izvuku iz bede. Ovakvim pristupom globalizaciji ekološki, kulturološki, politički i društveni aspekti se podređuju održanju postojećeg svetskog privrednog sistema. Čak možemo slobodno da kažemo kako je i na državnom nivou onih zemalja iz kojih dolaze ovakve teorije, državna uprava svedena na logiku vođenja preduzeća. Država, društvo, kultura i spoljna politika sve više potpadaju pod imperijalizam ekonomičnosti.¹²

Činjenica da ovako ustrojene države trenutno dominiraju svetskom privredom, ne daje za pravo ideolozima neoliberalizma. Država kao kompleksan sistem ne može da se rukovodi maksimizacijom profita kao osnovnim ciljem u svom delanju. Pristup totalne privatizacije koji daje katastrofalne rezultate pravda se činjenicom da još uvek ima previše državnog mešanja u privredne tokove. Privatizacija energetske resursa, pijaće vode i ljudskih gena, dovodi u pitanje osnovna ljudska prava i suštinu života. Propadanje zdravstva, školstva, dečije zaštite, problemi sa strujom i javnim prevozom, ukazuju na to da privatizacija u ovim sektorima donosi više štete nego koristi. Dalje insistiranje na sprovođenju privatizacije, po svaku cenu, u javnom sektoru ukazuje na činjenicu da je zvanična politika postala samo tehnički servis u službi krupnog kapitala.

Osnovni kriterijum za vrednovanje karaktera savremenih država, jesu li one demokratske ili ne, postao je stepen njihove ekonomske liberalizacije. Logično je da sa razvojem demokratije ide i određena ekonomska liberalizacija. Međutim, ekonomska liberalizacija bez demokratskih institucija koje ne uvažavaju kulturne i ostale karakteristike lokalne zajednice, gotovo je sigurno, postiže efekte suprotne demokratskim idealima. Interes zajednice i građana ne može da se redukuje samo na njegovu ekonomsku komponentu. Interes je složeno polje ljudskih stremljenja koje bi trebalo da prati „promišljanje i proračunavanje u odnosu na način na koji će se ova realizovati”.¹³ Ekonomsko-tehnološki elementi interesa treba da predstavljaju samo sredstvo za dostizanje cilja, odnosno realizaciju smisla postojanja ljudi i njihovih zajednica. Tragično je po zajednicu i pojedince koji je čine – ukoliko ekonomija i tehnologija postanu sama suština njihove egzistencije.

Visoke profitne stope koje ostvaruju TNK (transnacionalne korporacije) uzimaju se kao najjači argument za nametanje njihovog modela poslovanja.

¹² S. Huntington, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Puljko, Zagreb, 1997, str. 228.

¹³ H. Alvert, *Strasti i interesi*, „Filip Višnjić”, Beograd, 1999, str. 54.

TNK više nisu samo predstavnici velikog biznisa i uspešnog organizacionog modela, one su postale nosioci konkretne, neoliberalne ideologije. TNK su takođe i značajan politički faktor, bilo preko favorizovanja ideoloških istomišljenika, bilo kroz uticaj na formiranje ambijenta u kome će njihova pravila doći do izražaja. Stvaraju se poslovni savezi predstavnika krupnog kapitala iz oblasti medija, finansija i proizvodnje. Vrš se priprema kadrova kroz razne fondacije i stipendije za promociju i realizaciju modela slobodnog tržišta. TNK imperijalnog tipa kao što je „Majkrosoft”, predstavljaju svoje interese kao interese SAD. Na ministarskom sastanku u Sijetlu (1999. godine), mesta u domaćem odboru i američkoj delegaciji bila su prodata predstavnicima korporacija, tako da se više raspravljalo o uslovima koji mogu da omoguće izmeštanje „Majkrosoftove” proizvodnje u Kinu nego o pitanjima ljudskih prava i prava radnika.¹⁴

Nasuprot globalizmu, globalizacija je složen proces koji se sastoji iz niza procesa koji se odvijaju uporedo i koji bi trebalo da rezultiraju povezivanjem nacionalnih država i njihovih suvereniteta putem transnacionalnih posrednika. Odvajanje politike od ekonomije nije samo ideološko pitanje na relaciji levičari-liberali. Taj fenomen zadire duboko u društvene odnose tzv. *civilnog društva*, od porodice i lokalne zajednice do države i globalnog društva. Svođenjem ekonomije na ekonomiku i statističke indikatore, bez društvene strategije privrednog razvoja, ljudska zajednica (na nacionalnom i globalnom nivou) vraća se u predistoriju uređenih društvenih odnosa. U nedostatku nove paradigme društvenog razvoja uvodi se politika smanjenja troškova rada, vrši se pritisak za smanjenje standarda u oblasti zaštite životne sredine i redukuju socijalne beneficije.

3. Produblјivanje jaza između bogatih i siromašnih

Nametanjem univerzalnih standarda za čitavi svet inspirisanim ideološkim konceptom globalizma, stvara se otpor kod većine ljudi u svetu. Mnogi zapadni univerzalizam doživljavaju kao imperijalizam Zapada prema ostatku sveta. Veliki problem predstavlja postojeći jaz između siromašnih i bogatih. Umesto da primarni efekat globalizacije bude doprinos smanjenju broja siromašnih, odnosno podizanju njihovog standarda, situacija je takva da – zahvaljujući globalizaciji – siromašniji jug ima još izraženiji osećaj frustracije. Stanovnici siromašnih zemalja su svakodnevno u poziciji da preko mas-medija upoređuju dubinu svog siromaštva sa bogatstvom severa.¹⁵ Takođe, svedoci

¹⁴ R. Kutner, „Uloga vlade u globalnoj ekonomiji”, V. Haton, E. Gidens, ur.: *Na ivici, živeti sa globalnim kapitalizmom*, Plato, Beograd, 2003, str. 196.

¹⁵ Prosečan bruto nacionalni dohodak po stanovniku 20 najbogatijih zemalja (37.898 američkih dolara), veći je od bruto nacionalnog dohotka po stanovniku 20 najsiromašnijih zemalja (213 američkih dolara) za 178 puta. Izračunato na osnovu: World Bank: „GNI

smo da se ekonomske krize koje se periodično dešavaju uglavnom rešavaju na uštrb nerazvijenog dela sveta, preko nesrazmernog povećanja cene kapitalu i obaranju cena primarnim proizvodima (sem nafte).

Velike socijalne razlike pogoduju omasovljavanju organizovanog kriminala i terorizma koji regrutuje svoje podanike iz najsiromašnijih slojeva. Siromaštvo je često povezano sa niskim nivoom obrazovanja, tako da su siromašni lak plen za ideologe svetog rata. Najdrastičniji oblik ispoljavanja navedenih pojava su samoubilačke akcije za čije izvršenje se obećava odlazak u raj. Na drugom polu, zahvaljujući spoju genetike i informatike, moguća je pojava novog – *kibernet-skog eugenizma*¹⁶, koji dolazi kao posledica apsolutizacije profita kao imperativa uspeha na globalnom tržištu. Kroz komercijalizaciju ljudskog duha i tela, kao i svih živih organizama na planeti, teži se stvaranju idealnih organizama koji treba da zamene postojeće *nesavršene forme*. Informatika i genetika sve više postaju instrumenti hegemonije, zamenjujući u tome nuklearne potencijale.

Pozitivni ekonomski efekti globalizacije su optimizacija upotrebe proizvodnih faktora u svetskim okvirima i, teoretski, ostvarivanje idealne *ekonomije obima*. Naime, u globalnoj privredi faktori proizvodnje (prirodni resursi, kapital, tehnologija, rad, informacije, kao i roba i usluge), teoretski, slobodno se kreću svetom. Međutim, u praksi ova sloboda kretanja resursa u cilju postizanja ideala optimizacije ispoljava se na štetu većine ljudi. Špekulanti sele finansije s mesta gde su jeftinije na lokacije gde su skuplje; proizvođači grade svoje pogone tamo gde su faktori proizvodnje najjeftiniji – u nerazvijene zemlje. Na ovaj način se profitira ne samo na razlici u ceni rada, nego i na niskim (ili nepostojećim) standardima zaštite radnika i životne sredine, niskom nivou zaštite ljudskih prava i na neorganizovanoj sindikalnoj borbi (nepisana ali prisutna zabrana sindikalnih aktivnosti). Zarade se ostvaruju i u izvozu davno zastarele i prevaziđene tehnologije. U uslovima globalizacije domaće tržište praktično ne postoji; ono je deo jedinstvenog globalnog tržišta. Privilegije domaćih proizvođača su ograničene međunarodnim konvencijama. U praksi je vrlo često drugačije, razvijeni nameću liberalizaciju u oblastima u kojima su oni nepriko-snoveni; međutim, u poljoprivredi i visoko radno intenzivnim granama koriste protekcionističke mere kako bi zaštitili interese svojih proizvođača.

„Na ljudskom nivou sistem ne funkcioniše”, rekao je predsednik Svetske banke Džejms Volfenson, 1999. godine. Sve neravnomernija raspodela prihoda definitivno je degradirala sva socijalna očekivanja od privrednog rasta. Od 1960. do 1977. godine, odnos plata menadžera i radnika TNK sa 39:1 raste na 254:1. To ne može da se opravda nikakvim ekonomskim argumentima; oči-

per capita 2004, Atlas method and PPP”, *World Development Indicators Database*, 15. jul 2005; <http://www.worldbank.org/data/databytopic/GNIPC.pdf>

¹⁶ F. Galton je 1860. godine predložio princip veštačke selekcije kroz eliminaciju najmanje sposobnih ljudi. Ovim je želeo da institucionalizuje borbu protiv tzv. degeneracije ljudskog roda. P. Virilio, *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad, 2000, str. 134.

gledno je reč o ideološkom opredeljenju.¹⁷ Socijalni zadaci kapitalizma neoliberalističkog tipa nisu ispunjeni. Mnogi ljudi žive i sad izvan sistema; oni slušaju priče o demokratiji, ali ne nalaze da ona zaslužuje njihove izlaske na izbore. U suštini, treba da se pronade model koji će uspešno da kombinuje najbolje strane tržišno i društveno orijentisanih aktivnosti. U potrazi za takvim modelom nema univerzalnih pravila koja bismo mogli da preporučimo.¹⁸

U zemljama neoliberalističkog tipa, narastanje jaza između dobro plaćenih – onih koji uživaju sve blagodeti postojećeg sistema, i odbačenih – sve je veći. U tom smislu ilustrativan je odnos statističkih pokazatelja za SAD i Švedsku, kao zemalja koje primenjuju potpuno drugačiju logiku u unutrašnjem socijalno-ekonomskom uređenju. SAD je predstavnik ortodoksnog liberalnog uređenja državnih funkcija, a Švedska reprezent uspešno primenjenog kejnzijanskog ekonomskog modela države blagostanja. Od 1970. do 1999. godine prosečne zarade u SAD porasle su samo za 10% (sa 32.522 na 35.864 dolara). U istom periodu godišnji prihodi šefova 100 najvećih američkih preduzeća porasli su sa 1,3 miliona američkih dolara (39 prosečnih plata) na 37,5 miliona dolara (više od 1000 prosečnih plata). U SAD 1998. godine, 13.000 najbogatijih porodica raspolagalo je 300 puta većim prihodima od prihoda prosečnih porodica. Nasuprot tome, u Švedskoj je životni vek tri godine duži nego u SAD, smrtnost dece je upola manja, a nepismenost daleko manja nego u SAD. U Švedskoj je 1990-ih samo 6% populacije živelo sa manje od 11 dolara dnevno, dok je to u SAD iznosilo 14%.¹⁹

U prilog tezi o pozitivnim efektima države blagostanja, primer SAD kao tipičnog predstavnika OECD-a je vrlo upečatljiv. Predvodnik *svete alijanse neoliberala* mogao je na sopstvenom iskustvu da se uveri u pozitivne efekte koncepta države blagostanja. U SAD ovaj koncept je primenjivan u periodu 1950-1975. godine, kada se broj siromašnih domaćinstava smanjio za 9,4%.²⁰ Prelazak na neoliberalni konzervativni model dovodi do rasta siromašnih domaćinstava za 2,4% u periodu od 1975. do 1991. godine. Za Nemačku statistika pokazuje još frapantnije rezultate: godine 1973. broj siromašnih domaćinstava pao je na istorijski najniži nivo od 5,5%, a zatim do 1991. godine porastao na 11,5%. Iako su podaci iz Nemačke i SAD za 1991. godinu teško uporedivi jer su u nemački procenat uključeni i efekti ujedinjenja, oni ipak potvrđuju opšti trend. Kad se govori o siromaštvu u svetu OECD-a, treba imati u vidu da je reč o relativnim pokazateljima, odnosno da siromaštvo ne možemo poistovećivati sa bedom. Granica siromaštva u SRN bila je na nivou sadašnjih 7.500 evra za 1991. godinu.²¹

¹⁷ Dž. Fo, L. Majšel, „Nejednakost i globalna ekonomija”, u: V. Haton, E. Gidens, ur., op. cit., str. 124-126.

¹⁸ J. K. Galbraith, „The Rush to Capitalism”, *The New York Review of Books*, vol. 37, no. 16, 25. oktobar 1990; http://www.nybooks.com/articles/article-preview?article_id=3469

¹⁹ P. Krugman, „Američka noćna mora”, Ž. Ivanović, ur., op. cit., str. 232-235.

²⁰ Granica siromaštva bila je određena na 50% prosečnih prihoda.

²¹ Cirn, op. cit., str. 115.

Isključenost iz društva kao glavna odlika neoliberalnog kapitalizma, poprimila je široke razmere. Primer Sjedinjenih Država je najbolja ilustracija modela koji se nameće na globalnom planu: 15% ukupne populacije živi ispod nivoa bede (uključujući 25% dece), 5,5 miliona ljudi je kriminalizovano, od čega je približno 2 miliona u zatvorima.²² Iluzije poput *silikonske doline* neodržive su u okruženju bede i borbe za goli opstanak; situacija postaje ne samo etički sporna, već politički i društveno neodrživa. Dok na Zapadu teče proces koncentracije kapitala, čak i u delatnostima u kojima su tradicionalno preovladavala sitna preduzeća, na Istoku se privatizacijom „drobe” velika preduzeća. Domaći i strani kupci (privatnici) ne kupuju cela preduzeća nego samo njihove najbolje delove, i to u bescenje. Posledice su očigledne: snižava se prosečna efikasnost privrede, a društvo gubi veliki deo proizvoda. Radna snaga se obezvređuje: ljudi obučeni za razne delatnosti u industriji, silom prilika prelaze u druge delatnosti – obično u usluge. Tako se gube ogromna sredstva uložena u ljudski kapital. Istovremeno se proizvodni asortiman njihovih ugašenih fabrika uvozi sa Dalekog istoka, gde je na delu stepen eksploatacije koji je vrlo blizak robovlasničkim uslovima. Regionalni disbalans koji je prikazan u tabeli 1, upravo potvrđuje teze o neravnopravnim odnosima između regiona i neravnomernoj raspodeli svetskog bruto nacionalnog proizvoda.

Tabela 1. Izabrani regionalni parametri kao pokazatelji svetskog disbalansa

Grupe zemalja i regioni	Procentualno učešće u svetskoj populaciji	Bruto nacionalni proizvod u milijardama američkih dolara	Kupovna moć u PPP, procenat ukupne svetske
Svet	100	30.610	100
Razvijene zemlje	15,4	24.560	57,1
G-7	11,5	20.290	45,4
EU-15	6,2	8.500	20,0
Azija ^a	52,0	2.040	21,6
Latinska Amerika	8,5	1.990	8,4
Istočna Evropa ^b	6,7	910	5,9
Srednji istok i Evropa ^c	5,1	680	3,9
Afrika	12,2	420	3,2

a) Isključeni: Hongkong, Japan, Singapur, Južna Koreja i Tajvan; b) računajući Rusiju i druge zemlje ZND-a; c) računajući Tursku.

Izvor: „World in Figures”, *The Economist*, London, 2002, str. 25.

²² M. Kastelas, „Informaciona tehnologija i globalni kapitalizam”, u: V. Haton, E. Gidens, ur., op. cit., str. 90. Radi objektivnosti treba reći da nova statistika pokazuje pad stope siromaštva na 13% (18% dece je ispod linije siromaštva). M. Mather, „New Data Reveal Widespread Disparities in U.S. State Poverty Rates”, *A Population Bulletin on the American Community Survey*, 2005.

Tabela 2. prikazuje funkcionisanje dužničke zamke u koju su upale nerazvijene zemlje. Kad se podvuče crta, vidi se da otplata kredita sa kamatom u posmatranom periodu dovodi skoro do negativnog bilansa. Usput treba napomenuti da, preko raznih oblika pronevere, u privatne džepove ode dobar deo sredstava dobijenih kroz pomoć ili u vidu kredita.

Tabela 2. Kretanje spoljnog duga „trećeg sveta” između 1990. i 1998, u milijardama američkih dolara

Region	Dug u 1990.	Dug u 1998.	Otplata duga (glavnica + kamata) 1990-1998.
Latinska Amerika	475	736	722
Istočna Azija i Pacifik	286	698	525
Istočna Evropa	221	434	331
Ostatak periferije	491	596	369

Izvor: B. Ilić, *Informatičko društvo i nova ekonomija*, SD Publik, Beograd, 2003, str. 156.

Interes krupnog kapitala za što većom oplodnjom pri ostvarivanju svog cilja, ruši sve prepreke na putu: državne, nacionalne, kulturne, etičke. Krupni kapital je amoralan i anacionalan; da bi se uvećao, u stanju je da potkopava temelje civilizacije, postavlja i menja vlade, smenjuje šefove država. Naglašavanjem ekonomsko-tehnološkog razvoja stvara se nova matrica zavisnosti i dominacije i povećava jaz između nerazvijenih i razvijenih zemalja.

Na primer, „Adidas” kao svetski brend je 1997. godine u svom vlasništvu imao proizvodni pogon koji je u ukupnoj proizvodnji „Adidasovih” proizvoda učestvovao sa 1%; sve ostalo je zasnovano na ugovornoj proizvodnji s azijskim partnerima. Ovi podaci bi mogli da znače i pozitivne trendove da u njihovoj osnovi nije isključivi motiv maksimizacija zarada. Radni dan u slobodnim zonama Azije traje od 12 do 16 sati; ugovori su jednokratni sa nadnicama koje su često ispod realnih troškova života. Proizvodnja u slobodnim zonama nema dodira sa lokalnom privredom, porezi su minimalni ili ih uopšte nema, sindikalno organizovanje često zabranjeno, a vojska i policija su spremni da suzbiju svaki pokušaj socijalne borbe.²³

U fabrikama koje proizvode za najpoznatije TNK, radi se za satnicu i od 13 dolarskih centi po satu, preko 90 sati nedeljno. Poređenja radi, prosečne zarade po satu u maloprodaji i opšti prosek zarada za SAD u istom periodu je 8,34, odnosno 12,26 dolara.²⁴ Uslovi smeštaja su ispod svakog prihvatljivog nivoa, sa po više od 10 osoba u spavaonicama. Zaposleni se često suočavaju sa nedovoljnim ostatkom novca nakon plaćanja troškova hrane i smeštaja, za putne troškove pri povratku u zavičaj. Važno je napomenuti da su – posle velikih afera koje su pokrenute u javnosti o skandaloznim uslovima pod kojima

²³ N. Klajn, *Ne logo*, Samizdat B92, Beograd, 2003, str. 257-271.

²⁴ Ibid., str. 547.

se radi – TNK izvršile dislokaciju proizvodnje i preduzele sve korake da se ne pronađu nove lokacije fabrika. Naime, sada je znatno teže dokazati vezu sa određenom slobodnom zonom.

Posledice aktuelne ekonomske logike slikovito je opisao jedan italijanski radnik: „... Lepo je što sada svom detetu mogu da kupim jeftine kineske cipele. Međutim, nije lepo što sam ostao bez posla, jer je naš gazda fabriku preselio u Kinu. Drugim rečima, sada uopšte nemam para ni za jeftine cipele – za mene je to globalizacija!” – kaže ovaj radnik.²⁵

Insistiranjem na ekonomskom rastu po svaku cenu (makroekonomska stabilnost, liberalizacija trgovine i privatizacija), Vašingtonski konsenzus²⁶ doveo je do katastrofalnih rezultata u zemljama u tranziciji. Razaranje starog društveno-ekonomskog sistema bez izgradnje novog, i „burazerska” privatizacija, doveli su do širenja nejednakosti i rasta siromaštva država i njihovih građana. Zemlje nekadašnjeg istočnog bloka su od početka tranzicionog perioda, kao po pravilu, imale drastičan pad BDP, i još uvek većina njih nije daleko od njegovog nivoa iz 1989. godine. Shvativši pogubnost nametnutih modela i pod pritiskom stručne javnosti 1997. godine, menja se pristup tranzicionim problemima i postiže se tzv. Postvašingtonski konsenzus koji vodi računa i o povećanju životnog standarda, zdravstvenom i obrazovnom sistemu, poštovanju koncepta održivog razvoja i pravednije raspodele društvenog bogatstva.²⁷

Galbrajt u kontekstu navedenih podataka kaže: „... Prvi, apsolutan, nezaobilazan zahtev je da svaki pojedinac u dobrom (...) društvu ima osnovni izvor prihoda. Ako to nije dostupno preko tržišnog sistema..., tada to mora da obezbedi država. Ne zaboravimo, ništa ne nameće snažnije granice slobodi građana nego što to čini potpuno odsustvo novca.”²⁸

Neoliberalni koncept je još više potencirao razliku između bogatih i siromašnih. Snižavanjem poreza na dobit u zemljama OECD poreske stope su u proseku smanjene za 20%, s tim što su istovremeno podignute najniže poreske takse za oko 2,5%.²⁹ Sledeći logiku *reganizma* i *tačerizma*, društvene reforme 1970-ih i 1980-ih glavni teret troškova prebacuju na siromašnije slojeve. Obrazloženje ovakve poreske politike dao je Regan, tvrdeći da će oslobađanjem od poreza vlasnici kapitala povećati ulaganja u proizvodnju i naučnoistraživački rad. Međutim, desilo se da su u međuvremenu samo povećane plate upravljačkih struktura i ubrzan proces seljenja radnih mesta u Jugoistočnu Aziju i ostale regione sa jeftinom radnom snagom, kao i kapitala u „poreske oaze”.³⁰

²⁵ Dnevni list „Danas”, 1. mart 2004, str. V.

²⁶ <http://econ.bus.utk.edu/washington%20consensus.pdf>

²⁷ J. E. Stiglitz, „Beyond the Washington Consensus”, *Transition*, vol. 9, no 3, jun 1998.

²⁸ J. K. Galbraith, „The good society”, *Guardian*, 26. januar 1994, str. 2.

²⁹ M. Cirn, op. cit., str. 101.

³⁰ Procena je da se približno 50% kapitala seli u poreske oaze ili prolazi kroz njih.

4. Potreba za novom društveno-ekonomskom paradigmom

Koncentracija i centralizacija kapitala vremenom dovodi do ekspanzije tehnologije i velikih ulaganja u istraživačke projekte tehničkih nauka. Velike profitne stope koje donose nove tehnologije dovode do disproporcije u razvoju tehničkih i društvenih nauka. Dolazi do zaostajanja državnih institucija i društvenih kontrolnih mehanizama u odnosu na tehnološke monopole. Nova oruđa koja je sobom doneo naučno-tehnološki progres bez odgovarajuće filozofske podrške, umesto dobrobiti civilizaciji mogu doneti nesreću i razaranja. Debalans između razvoja tehnologije i mentalnog aparata koji bi stvorio mehanizme kontrole nad mašinama (kako one ne bi zavladaile ljudima) može da dovede do novog civilizacijskog sunovrata. Problem je nastao onda kad su nove tehnološke mogućnosti daleko prevazišle ranije tehnološke generacije, a mehanizmi socijalne i kulturne kontrole drastično zaostali. U tim uslovima dolazi do ekološke degradacije životnog okruženja, ali i ekspanziranja geopolitičke agresivnosti koja prethodi da preraste u opšti geopolitički haos, vođenjem ratova Orvelovog tipa.

Po mnogima, američko bacanje atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki nije bila nužnost već eksperiment *in vivo*. Ostaje otvoreno pitanje kakvim sve eksperimentima na sadašnjem stepenu razvoja nauke možemo biti izloženi bez našeg znanja, a još manje saglasnosti!? Činjenica je da su najveća naučna otkrića potekla iz laboratorija koje su bile pod kontrolom ministarstava odbrane. Može se slobodno reći da je 20. vek – vek militarizacije nauke. Interesi nacionalne bezbednosti su obezbeđivali neograničene finansijske fondove, ali oslobađali i od etičkih obzira. To je teško breme koje sobom nosi nauka 20. veka i ima produženo dejstvo i na novi milenijum. Postoji opasnost da vojno-industrijski kompleks promeni samu formu vođenja ratova jer je on – sada zbog narasle moći – došao u poziciju da kontroliše državu. Na opasnost od vojno-industrijskog lobija po američke vrednosti i demokratiju, ukazao je američki predsednik Ajzenhauer u svom oproštajnom govoru još 1961. godine.³¹

Dejstva novih naučnih zakona prirodnih procesa određuju, svojim opštim efektima, savremenu društvenu realnost. Apstraktni, često matematički strogo formulisani koncepti nove naučne misli prevode se u tehnološka, ekonomska, kulturna, globalna i druga direktna ili indirektna društvena dejstva. Oni oblikuju – kako su ukazivali vodeći predstavnici naučne misli 20. veka – trajne preobražaje savremenog društvenog života. Moderna naučna i društvena reforma trebalo bi da društvo oslobodi deklariranih vrednosti ranijih faza kapitalističkog razvoja, deklaracije ispuni realnom sadržinom i da ih izdigne na viši nivo koji ranije faze civilizacijskog razvoja nisu dostigle. Pokretački motivi i institucije kapitalističkog sistema ostaju, poput Njutnovog mehanicističkog kon-

³¹ *Farewell Radio and Television Address to the American People by President Dwight D. Eisenhower*, 17. januar 1961; <http://www.eisenhower.archives.gov/press.htm>

cepta, samo deo osnovnog nasleđa prenesenog u kvalitativno različitim oblicima moderne društvene dinamike. Preovladavanjem aktuelnih društvenih uslova ostaju, takođe, koncepti: *kraja istorije*, imperijalnog položaja globalne supersile i *otvorenog društva* kapitalizma, samo inercioni koncepti jednog završenog, prevaziđenog perioda kapitalističkog društvenog razvoja.³²

Krupni preobražaji u društvu naučnog napredovanja ne mogu se više zabilaziti u aktuelnoj društvenoj misli. Po mnogo čemu 1989. godina uporediva je sa 1789. godinom. Naučno-tehnološki napredak, kraj hladnog rata i početni procesi globalizacije svetskih odnosa podstiču na razmišljanje o društvenim perspektivama. Raspravlja se o pripremama za društvo 21. veka i neophodnosti duhovne obnove savremenog društva. Problem je što su tumačenja diskontinuelnog društvenog razvoja i dalje opterećena tradicionalnim konceptualnim društvenim okvirom. Pojedini predstavnici društvene misli nalaze uzor nužne savremene reformske obnove u restauratorskim politikama gregorijanske Engleske i carske Rusije, koje su određivale osnovni smer delovanja svete alijanse 19. veka.³³

Pol Kenedi smatra da u naučnom preobražaju društva ostaje zabrinjavajuća, nepremostiva praznina – svojevrsna *crna rupa* filozofske vasionne. Razumevanje savremene dinamike društva nije dosledno udruženo sa pojmovnim sistemom preuređene naučne misli, kao osnove savremenog pogleda na svet i aktuelnih društvenih preobražaja. Tumačenje društvenih procesa, razrada nove Kontove *društvene fizike*³⁴ zaostaje za krupnim ostvarenjima savremene naučne misli i društvenog napretka. Postoji novi društveni kontekst koji još uvek nije dobio odgovarajuću naučnu-filozofsku razradu. Između nove naučne misli i aktuelne društvene prakse, na jednoj strani, i društvene misli, na drugoj, ostaju krupne pojmovne razlike. Dosledno razvijanje društvene teorije na osnovama modernog naučnog razumevanja i evolucije društvene prakse dolazi kao naredna, viša, razvojna faza aktuelne naučne i društvene reforme, i velika odgovornost celokupne savremene naučne zajednice.³⁵

Aktuelnu društvenu dinamiku određuju specifični naučni i društveni uticaji u osnovi savremenog sveta. Kontakti sa kvantnom realnošću određuju osnovna kretanja u društvu. Neumitni zakoni otkrivenih dubina prirodne realnosti preobražavaju sve oblasti savremenog života i najavljuju nove, krupne društvene promene. Prevođenje kvantnih i drugih naučnih principa u moćne instrumente društvene akcije oblikuje novo istorijsko razdoblje. Društvo bi trebalo da ovlada novim moćnim potencijalom kako bi došlo do mogućih pravaca daljeg razvoja. Taj potencijal savremeno društvo okreće prema budućnosti. Tra-

³² B. Jevtić, *mimio*, 2006.

³³ S. Weinberg, *Dreams of a Final Theory, The Scientist's Search for the Ultimate Laws of Nature*, Vintage Books/Random House, New York, 1993.

³⁴ O. Kont, *Kurs pozitivne filozofije – dva uvodna predavanja*, Kultura, Beograd, 1962, str. 17.

³⁵ P. Kennedy, *Preparing For the Twenty - First Century*. Random House, New York, 1993.

dicionalni liberalni kapitalistički uticaji gube, zajedno sa pratećim radničkim kritičkim pokretima, snagu osnovnih pokretačkih uticaja na najširim prostorima savremenog sveta. Oni ostaju uže, tradicionalno područje života koje je preneseno iz prethodne u novu fazu razvoja civilizacije. Savremena raskrsnica naučnog, mikrobiološkog razvoja i tehnološkog privređivanja zajedno sa kulturnim vrednosnim preobražajima i globalizacijom društvenog života, postavljaju na dnevni red zahtev za odgovarajuće tumačenje nove društvene realnosti.

„Spektar komunizma” je isčezao sa horizonta, piše A. Fonten, ali društvena stabilnost i privredni prosperitet nisu nikada bili tako udaljeni. Liberalna kapitalistička utopija se izživela jer je aistorijska. U takvim opštim uslovima prerano su izvedeni zaključci da završavanje „stogodišnjeg” ideološkog rata ostvaruje proročanstvo Hegela o kraju istorije. Svestrani preobražaji savremenog života najavljuju nove društvene perspektive.³⁶

Tradicionalni ekonomski i društveni koncepti liberalizma, države blagostanja ili svetskog sistema ne mogu da daju odgovor na fundamentalno nova dejstva naučnih uticaja na društvo. Usklađivanje razvoja preuređene naučne misli i društvene teorije je sledeća viša, uopštavajuća faza *druge naučne renesanse*. Razrada teorije savremenog društvenog napredovanja je krupna obaveza i odgovornost naučne zajednice. Naučnici su znali za greh Hirošime i Nagasakija. Oni ostaju, takođe, odgovorni za nepostojanje šireg naučnog koncepta društvenog razvoja i početak procesa društvenih preobražaja primeren savremenim uslovima. Integracija reformskih aktuelnih koncepata fizičke realnosti i društvenih procesa treba da odredi društveni smisao i civilizacijske perspektive drugog naučnog doba. Nameće se neophodnost dubokog preispitivanja dominantnog društvenog koncepta i stvaranja nove društvene paradigme.³⁷

Napetost proizašla iz produblivanja razlika u nivou privrednog i društvenog razvoja u svetu manifestuje se kroz ekstremne oblike diverzija i terorizma. Napadi na Svetski trgovinski centar i Pentagon su svojevrsna ekstremna upozorenja na neprihvatljive krupne i produbljene razlike u nivou razvoja i životnim uslovima u savremenom društvu. Ove diverzije su novi događaji u svetskoj istoriji i preovlađuju ocene da nakon 11. septembra 2001. godine u Njujorku i Vašingtonu, više ništa neće biti kao što je bilo – od svakodnevnog života do globalne strategije.³⁸

Događaji u SAD od 11. septembra 2001. u Njujorku i Vašingtonu, ocenjuju se kao kraj odnosa međunarodnih snaga iz prethodnog perioda i najava preuređenja svetskih odnosa. Vraćanje stabilnosti i dinamike u svetskoj privredi moguće je samo kroz novi koncept razvoja globalnih privrednih kretanja. Severnoatlantske zemlje suočene su sa produženom nestabilnošću i upućene na novo definisa-

³⁶ A. Fontain, *Apres eux, la Deluge, D Kabul a Sarajevo 1979-1995*, Fayard, Paris, 1995.

³⁷ Editorial: „Science a technology policy”, *Science*, vol. 267, no. 5197, 27. januar 1995, str. 435.

³⁸ N. Čomski, „Ciljevi i sredstva”, u: Ž. Ivanović, ur., *Senka Rima nad Vašingtonom, Pro et contra*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2002, str. 109-119.

nje privrednih i društvenih prioriteta. Odnosi sa drugim zemljama moraju da izađu iz okvira nasleđenih iz hladnoratovskog perioda. Rusija ima novu ulogu u postimperijalnoj fazi, a Kina prerasta u velesilu. Indija postaje globalni akter i amortizuje krupne destabilizacione uticaje na evroazijskom prostoru.³⁹

Savremena nauka je, u nastojanju da se otvori ka društvu, izgubila svoju neutralnost. Nestala je njena akademska izdvojenost iz klasičnog perioda naučne misli. Nauka je ušla u sve oblasti društvenog života, ali je izgubila svoju avangardnu ulogu i nema više ni snage ni autoriteta za usmeravanje toka društvenih zbivanja. U takvim uslovima ostaje otvoreno pitanje odgovornosti naučne zajednice za izbore osnovnih pravaca razvoja i njihova opšta društvena dejstva.⁴⁰

Epoha kapitalizma društvu 21. veka ostavlja teško nasleđe. U decenijama ekspanzionizma rasta i eksplozije tehnoloških, ekonomskih i kulturnih promena propuštena je prilika da se one isprate i na paradigmatičkom nivou civilizacije. Za društvena istraživanja izdvajanje je samo hiljaditi deo jednog procenta onih obimnih sredstava koja su ulagana u vojna istraživanja i osvajanje sve razornijih instrumenata smrti. Izostala je, takođe, oštra objektivna kritika i u onim retkim zapaženim društvenim istraživačkim projektima koji su povremeno sprovedeni. Opsednutost *stogodišnjim* ideološkim ratom dva suprotstavljena društvena sistema, nije omogućavala suočavanje sa istorijskim izazovima potrebe za temeljnim društvenim reformama.⁴¹

Značajna ostvarenja nove naučne misli i neslućene mogućnosti odgovarajućeg društvenog stvaralaštva potenciraju nužnost prevazilaženja krize društvenih odnosa. U aktuelnom društvu savremene naučne dinamike, ostvaruju se promene koje pokazuju malo sličnosti sa tradicionalnim političkim, tehnološkim ili sociološkim modelima funkcionisanja sveta. Sociologija i društvena teorija nalaze se pred imperativnim zahtevom za istraživanjima koja treba da daju teorijsku osnovu globalnom društvu u nastajanju.

Aktuelizovanje pojmovnog sistema i metodoloških principa društvene misli ostaje na naučnoj zajednici koja treba da doprinese iznalaženju zaokruženog sistema savremene naučne društvene teorije. Teške istorijske posledice konformističkog služenja trci u strateškom nuklearnom naoružanju i proizvodnji sve razornijih instrumenata smrti – treba da predstavljaju opomenu. Podjednako je opasna pretnja podređivanja savremene nauke jednostranim, prevaziđenim društvenim pogledima i opredeljenjima. D. Flanagan je svoju zapaženu raspravu o nauci na početku dvadesetog veka završio poglavljem:

³⁹ H. Kissinger, „What Next”, *Los Angeles Times*, Los Angeles, 6. novembar 2001.

⁴⁰ Z. Bronowski, *A Science of the Future, Essays in Natural Philosophy*, The MIT Press, Cambridge – London, 1978; W. Hemil, M. Ordan, *Science a Future Choice*, Clarendon Press, Oxford, 1979.

⁴¹ B. Jevtić, *ibid.*

„Opasni sjaj manijaštva. Kada je društvo manijak.“⁴² Autor je uznemiren služenjem nauke pripremama za opšti termonuklearni rat, koji ugrožava život na planeti Zemlji. Ovi pogledi Flanagan predstavlja upozorenje da slične uznemiravajuće pretnje ponovo mogu da se vrata na scenu savremenog društva. One se još jednom najavljuju sa pojmovnom inertnošću društvene teorije na smeni vekova, kada se otvaraju nove društvene perspektive.

Inerciono zagovaranje tradicionalnih prevaziđenih društvenih pojmovnih sistema, koji blokiraju savremene reforme društvenog razvoja, javljaju se kao novi konformizam i nova reformacija u formi služenja prevaziđenim društvenim konceptima. Doprinos naučne zajednice stvaranju društvene teorije zasnovane na novim naučnim principima – njena je najveća obaveza. Tumačenje društvenih promena velikih razmera i brzine, oslobađanje velikog reformskog potencijala savremenog društva zahteva odgovarajući doprinos celokupne naučne zajednice. Od nje se sada očekuje doprinos u izgradnji i društvenom razumevanju savremenih civilizacijskih procesa.

5. Zaključak

Globalne promene menjaju iz osnova civilizacijske postulate i ne mogu da se objasne tradicionalnim ekonomskim i društvenim teorijama. Ne radi se samo o smeni društvenih formacija, već i o fundamentalnom zaokretu u razvoju čovečanstva. Potreba za novom paradigmatom u društvenoj teoriji proističe iz nove globalne prakse, što je povezano sa započetim promenama obrazaca življenja najvećim u istoriji razvoja čovečanstva. Otuda sledi da stvaranje nove paradigme društvenih nauka zavisi od anticipacije savremene globalne realnosti. Ovaj proces je počeo pre nekoliko decenija kroz kritičku analizu društvenog razvoja, a vezan je za izučavanje savremene naučno-tehnološke revolucije i njenih socijalnih posledica. Pojava teorija postindustrijskog, tehnotronkog ili informacionog društva odražava teorijsko traganje za novom paradigmatom.

U cilju postizanja društvenog konsenzusa u vezi s rešavanjem naraslih tenzija i problema savremenog sveta, treba – na svim nivoima društvene organizacije – da se prezentuju projekcije mogućih scenarija ukoliko se sadašnje tendencije u razvoju tehnologije i konflikata nastave. Pri tome treba da se ima na umu kako je do razvoja civilizacije došlo tek onda kad su ljudi iznašli načine kontrole prirodnih instinkata i sputavanja destruktivnosti. Usvajanje kulturnih i etičkih normi, odnosno razvijanje svesti treba da doprinese humanijem i racionalnijem odnosu prema zajednici i okruženju.

Osnovno pitanje koje traži odgovor u uslovima globalizacije je: koliko država i postojeće međunarodne institucije mogu da garantuju bezbednost

⁴² D. Flanagan, *Flanagan's version a spectator's guide to science on the 21 century*, „Alfred A. Knopf”, New York, 1988.

ljudi? Procena rizika mora da se vrši i sa političkog i sa kulturološkog stano-
višta. Denacionalizacija funkcije bezbednosti dovela je do toga da su klasični
međudržavni izvori ugrožavanja svedeni tek samo na mogućnost; međutim,
na značaju dobijaju ostali (nedržavni) oblici ugrožavanja. Klasični pristup bez-
bednosti kao državnoj funkciji i državi kao osnovnom nosiocu sile koji može
da ugrozi međunarodnu bezbednost, nije dovoljan za objašnjenje novih uslova.
Globalizacija dovodi do stvaranja svetskog dinamičnog društva koje prevazi-
lazi postignute rezultate na planu bezbednosti ostvarene pod sistemom nacio-
nalnih država. Bezbednost više ne može da se poistovećuje isključivo sa očuva-
njem fizičkog integriteta ličnosti. Nije narušavanje bezbednosti samo svesno
nanošenje povreda i zloupotreba sredstava fizičkog nasilja. Ugrožavanje bez-
bednosti je i preduzimanje akcija čije sprovođenje predstavlja rizik, odnosno
aktivnosti koje sobom nose velike potencijale rizika. Svesno stvaranje uslova
u kojima postoji rizik od eksplozivne reakcije društva ili uništavanje biosfere
planete, takođe je ugrožavanje bezbednosti. Iz tog razloga i potenciramo ideo-
logizaciju procesa globalizacije kao jedan od faktora rizika; faktor koji može
da dovede, ili je već doveo, do negativne homogenizacije populacije koja ne
spada u korisnike pozitivnih efekata globalizacije. Nedostatak institucionalnih
mehanizama i pravne regulative primerenih savremenoj praksi, takođe nosi
destruktivne potencijale koji mogu da dovedu do ugrožavanja bezbednosti
čitave planete. Spoj ideologizacije i nepostojanja relevantnih institucija dovodi
do osećaja odbačenosti većine stanovnika na planeti. Postoji eksplozivni poten-
cijal socijalno inspirisanih sukoba koji mogu da se manifestuju u vidu funda-
mentalizma i terorizma raznih oblika.

Osnovni problem savremene civilizacije je iznalaženje pravog modela upra-
vljanja razvojem i predviđanja njegovih tendencija. Pri odabiru strategije raz-
voja neophodno je poštovanje moralnih normi i društvenih vrednosti. Etički
progres postaje pitanje opstanka ljudi. Treba da se utvrde zajedničke osnove
koje mogu da dovedu do globalne društvene saglasnosti (solidarnosti) koja bi
prevazišla nacionalne, konfesionalne i civilizacijske granice (u Hantingtono-
vom smislu). Neokonzervativizam koji se eksponira kroz neoliberalnu ideo-
logiju glorifikuje individualizam koji se graniči s egoizmom. Osnovni etički
problem je prevazilaženje zatvorenosti u individualne svetove i stvaranje sve-
sti kod ljudi o uzajamnim vezama i njihovoj zavisnosti od drugih ljudi (ona
je najčešće indirektna, ali ne može da se izbegne). Zbir privatnih interesa i
aktivnosti može da rezultira pravednijim i slobodnijim društvom, ali samo
uz poštovanje etičkih i moralnih principa. Tržišna samoregulacija bez etike
ne može da funkcioniše. Teza o postojanju jednakih startnih mogućnosti kraj-
nje je sumnjiva; da li zaista samo od nas zavisi da li ćemo ih iskoristiti ili ne?
Logika *slobodne ruke tržišta* može vrlo lako da razori osnovne civilizacijske
postulate i da zbog profita uništi život na planeti.

Literatura

- „A Foreign Exchange (FOREX) Trading”; http://www.tradingforexmarkets.com/intermarket_trading_forex_markets.asp
- Bronowski, Z.: *A Scienca of the Future, Essays in Natural Philosophy*, The MIT Press, Cambridge, London, 1978.
- Cirn, M.: *Upravljanje sa one strane nacionalne države*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003.
- Dnevni list „Danas”, 1. mart 2004.
- Editorial: „Science a technology policy”, *Science*, vol. 267, no. 5197, 27. januar 1995.
- Eisenhower, D. D.: *Farewell Radio and Television Address to the American People by President*, 17. januar 1961; <http://www.eisenhower.archives.gov/press.htm>
- Flanagan, D.: *Flanagan’s version a spectator’s guide to science on the 21 century*, „Alfred A. Knopf”, New York, 1988.
- Galbraith, J. K.: „The good society”, *Guardian*, 26. januar 1994.
- Galbraith, J. K.: „The Rush to Capitalism”, *The New York Rewiew of Books*, vol. 37, no. 16, 25. oktobar 1990; http://www.nybooks.com/articles/article-preview?article_id=3469
- Hemil, W. – Ordan, M.: *Science a Future Choice*, Clarendon Press, 1979.
- Hendrik van Den Berg: „Does Annual Real Gross Domestic Product per Capita Overstate or Understate the Growth of Individual Welfare over the Past Two Centuries?”, *The Independent Review*, vol. VII, no. 2, Oxford, jesen 2002.
- Hiršman, A.: *Strasti i interesi*, „Filip Višnjić”, Beograd, 1999.
- <http://econ.bus.utk.edu/washington%20consensus.pdf>
- Huntington, S.: *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Puljko, Zagreb, 1997.
- Ilić, B.: *Informatičko društvo i nova ekonomija*, SD Publik, Beograd, 2003.
- Ivanović, Ž., ur.: *Senka Rima nad Vašingtonom – Pro et contra*, „Filip Višnjić”, Beograd: 2002.
- Ivanović, Ž.: *Ka carstvu dobra ili apokalipsi – Pro et contra*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003.
- Kennedy, P.: *Preparing For the Twenty - First Century*, Random House, New York, 1993.
- Kissinger, H.: „What Next”, *Los Angeles Times*, L.A., 6. novembar 2001.
- Klajn, N.: *Ne logo*, Samizdat B92, Beograd, 2002.
- Kont, O.: *Kurs pozitivne filozofije – dva uvodna predavanja*, Kultura, Beograd, 1962.

- *Lists of countries of the world sorted by their gross domestic product (GDP), derived from purchasing power parity (PPP)*; http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP_PPP.pdf
- Mark, M.: „New Data Reveal Widespread Disparities in U.S. State Poverty Rates”, *A Population Bulletin on the American Community Survey*, 2005.
- Milardović, A., ur.: *Globalizacija*, Zbornik, Pan Liber, Osijek, 1999.
- Nova srpska politička misao: *Svet posle 11. septembra*, posebno izdanje, Beograd, 2002.
- Samuelson, J. R.: „Deflation: The Global Economy’s Downside”, *The Washington Post*, 4.septembar 2002. <http://www.washingtonpost.com/wp%2Ddyn/articles/A34846%2D2002Sep3.html>
- Stiglitz, J. E.: „Beyond the Washington Consensus”, *Transition*, vol. 9, no. 3. jun 1998.
- The Economist: *World in Figures, 2000*, London, 2002.
- UNDP: *Human Development Report*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1999.
- UNDP: *Human Development Report*, Oxford University Press, New York – Oxford, 2005.
- Virilio, P.: *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad, 2000.
- Weinberg, S.: *Dreams of a Final Theory, The Scientist’s Search for the Ultime Laws of Nature*, Vintage Books/Random House, New York, 1993.
- World Bank: „GNI per capita 2004, Atlas method and PPP”, *World Development Indicators database*, 15 jul 2005. <http://www.worldbank.org/data/databytopic/GNIPC.pdf>.